

Марко М. Радуловић

Институт за књижевност и уметност, Београд
marko.radulovic@ikum.org.rs

СРЕДЊОВЕКОВНА ТРАДИЦИЈА И МОДЕРНОСТ У ПЕСНИШТВУ АЛЕКСЕ ШАНТИЋА

Сажетак: У раду настојимо да сагледамо песничство Алексе Шантића као мост између старе српске књижевности и песника послератног модернизма, који су ову епоху књижевне историје најпотпуније реактуелизовали. Најпре анализирамо драмску слику *Немања*, дело у коме се изравно појављују ликови средњовековне историје и чији су предложак старе хагиографије о животу Светог Симеона које су саставили Свети Сава, монаси Доментијан и Теодосије. Анализирамо и жанр молитве у Шантићевом песничству, посебно тамо где се евоцирају ликови средњовековне историје Свети Сава и Ђурађ Бранковић. Даље се бавимо оним песмама у којима нема директних средњовековних мотива, али које по поетици која лежи у њиховој основи кореспондирају са средњовековним осећањем света. Реч је о песмама које евоцирају природу као простор Божјег јављања, зору као тријумф божанске светлости над мраком живота, осми дан стварања и одсутност Бога из историје. Указујемо и на ређе коришћене Шантићеве поступке у односу према оностраности – иронију и парадокс. Сваку од наведених појава посматрамо у двострукој светлости: с једне стране, упућујемо на њену блискост старој српској књижевности, а, са друге, настојимо да осветлимо њихов могући утицај на песнике послератног модернизма који су се бавили сличним темама у реактуелизовању традиције српског средњовековља.

Кључне речи: стара српска књижевност, послератни модернизам, романтизам, природа, Бог, светлост, молитва.

Мотиви из средњовековне црквене књижевности у поезији Алексе Шантића нису уочљиви на први поглед. Посебно их је тешко разлучити од романтичарске декоративности при сликању прошлости. У нашем раду анализа ће бити усмерена пре свега на драмску слику са певањем *Немања*, а потом и на поједине песме у којима можемо наслутити делотворно присуство и дејство старе српске књижевности. Настојаћемо да, са једне стране, утврдимо колику улогу играју средњовековне теме и мотиви при конституисању Шантићеве поетике, и да, с друге стране, истражимо да ли неке од тих тема и мотива Алексу Шантића приближавају појединим песницима нашег послератног модернизма који су стваралачки најделотворније реартикулисали епоху средњовековља.

Драмска слика *Немања* објављена је 1920. године у *Дечијим новинама*.¹ Личност Стефана Немање била је инспиративна за драмско извођење; поменимо, на пример, драму *Немања* Милоша Цветића из 1887 (Стојковић 2015: 114). Време објављивања Шантићеве драмске слике са певањем блиско је и периоду када Винавер пише своје недовршено дело *Немања*, односно јавља се мало после Бојићевих драма и песама са темама и мотивима наше средњовековне историје. Шантићева драмска слика обрађује смрт монаха Симеона. Како је истакао Владимир Ђоровић, њена основа је Савино *Житије Свештој Симеона* (Ђоровић 1975: 521), док Перо Слијепчевић констатује да је то драмска слика без неке оригиналне вредности.² Оно што истичу мало-

1 Комад *Немања* првобитно је носио назив *Сунце*: „Сунце, драмска слика у стиховима, с пјевањем, написао Алекса Шантић. Дјело је читано у Народном позоришту у Београду 10. 1. 1914, али нема података о томе када је приказано. Рукопис ове једночинке (50 страница) чува се у архиву Народног позоришта у Београду под бројем 820. Текст је објављен први пут, под насловом *Немања* (и са ситнијим измјенама) у *Дечијим новинама* 3/1920–21, 3, 49–55“ (Шантић 1972а: 293).

2 „*Немања* је патриотска слика за мале ђаке“ (Слијепчевић 1983: 218).

бројни тумачи који су се, углавном узгред, бавили овим делом, јесу недостатак праве радње и драмске структуре. Наиме, за разлику од Винаверовог *Немање*, у коме постоји јасна подвојеност између жеље главног лика да се замонаши и жудње да остане у световној слави – што би, претпостављамо, било један од извора драмске радње тог недовршеног дела, Шантићев Симеон умире у тренутку када све противречности нестају и када му се открива надземаљска светлост. Из ових разлога Радомир Константиновић је закључио да је „драмска слика с пјевањем’ *Немања* узалудан покушај ’драматизације’ ове светлости која је с ону страну драме онако како је с ону страну егзистенције...” (Константиновић 1983: 66). Уколико ову Шантићеву слику сагледавамо онако како ју је одредио сам песник – као драмску, онда је неминовно њено негативно вредновање. Међутим, Шантићево дело није драмско у својој суштини, већ се може сагледати као наративна поема. У том смислу блиско је религиозним поемама тога доба; поменимо само *Перѿаменѿше* Јеле Спиридоновић Савић, у којима се такође појављује лик Светог Саве. Тако сагледан Шантићев спев *Немања* исказује слављење светлости (Стојковић 2015: 116), оне светлости која, по Константиновићу, чини саму суштину Шантићеве поетске онтологије. Радомир Константиновић Шантића назива песником светлости: „основна светлост до које је Шантић дошао јесте трансцендентална светлост, а пут његов ка овој светлости јесте пут мистичко-религијске трансценденције мрака (самоће, патње) у светлост“ (Константиновић 1983: 10).

Управо се у доживљају нетварне светлости и наслућује потенцијална драмска структура ове поеме. Њен извор лежи у односу Саве и Симеона према тој светлости. Наиме, Симеон је већ са оне стране живота и види ствари које су његовом сину недоступне, док Сава говори више као брижни син него као монах који је, према житијној литератури, духовни отац свог биолошког родитеља. Сцену из Савиног

Жиџија Светиої Симеона, у којој Сава пита свог оца који узноси хвалу Богу: „Оче, кога виде, кад тако говориш?“ (Св. Сава 1970: 62) – Шантић развија у особен однос оца и сина. Наиме, на Немањина екстатична наслућивања надстварне светлости, Сава има рационалан одговор и настоји да свог оца заштити од заноса и узбуђења који му могу погоршати стање: „Симеон: Ко да ми зора живота зори, / Па душа диже се њој. Сава (гладећи га по лицу): То твоје тијело у огњу јоште гори.“ Или: „Симеон: Каква то свјетлост грану?! / Ко да ме, ево, јато звијезда осу?...; Сава: То, оче, на те кандило свјетлост просу. / Симеон: О, како топло! о како мило грије! / Не, сине! Ово свјетлост кандила није! / Ово су душе мртвих ратника моји’, / Чија крв свете травке и земљу поји / Граница наших... На моје веђе старе / Оне падају. / Крилима трепте и заре, / И чекају ме...“ (Шантић 1927: 114, 115–116).

Жиџије Светиої Симеона од монаха Саве, али такође и Доментијанова и Теодосијева хагиографија,³ несумњиво су имали утицаја на Шантићево дело. Поменута дела старе српске књижевности нису послужила само као инспирација: Шантић је добро познавао средњовековне текстове и стваралачки их прилагођавао сопственој замисли.

Смрт Симеонова приказана је у житијима као „сабор чрноризаца“, док су код Шантића већ на самом почетку, приликом читања лица драмске слике, поред Симеона, Саве и светогорских монаха, ту и стари ратници са мноштвом народа. И Шантић Симеонову смрт види као сабор Небеске Србије на коме се објављује нешто од значаја за читаву заједницу – и у реалном историјском времену и у будућем, есхатолошком. Он одступа од житијног текста и историјске веродостојности тиме што

³ Доментијан, „Живот светог Саве“, у: *Сџара српска књижевности* I, Нови Сад – Београд: Матица српска – СКЗ, 1970; Теодосије, „Житије Светог Саве“, у: Теодосије, *Жиџија*, Београд: Просвета – Српска књижевна задруга, 1988.

на Свету Гору смешта и старе Немањине ратнике и његов народ. Овим поступком Шантић жели да истакне двострукост Симеоновог лика, његов монашки и државнички вид. Симеонова смрт у Шантићевом делу, по лицима која учествују у њој, спаја сабор на коме се Немања одрекао престола са сабором монаха поводом његове смрти, оба присутна у житијима Светог Симеона. Шантић има слуха за средњовековни церемонијал, али и за осећање саборности у коме су интимни догађаји, какав је смрт, имали важност за читаву заједницу и надрастали личност која је у њима учествовала. Немања је обликован као светитељ сасвим у духу црквене антиципације. Он има визију Душановог царавања, односно врхунца своје лозе. Визије се иначе јављају у драмама са религиозном тематиком, често и као манир (Стојковић 2015: 115); међутим, овде Симеоново виђење одговара проковањима која су присутна у житијима Светог Симеона и Светога Саве од монаха Доментијана, и сведочанство су небеског позвања лозе Немањића и српског народа.

Поред ових мотива из житија присутни су и мотив рогозине и иконе Богородице. Шантићев Симеон, даље, у обраћању Светом Сави, користи исте речи које и Симеон из *Житија* које је саставио Свети Сава: „Светлости очију мојих“ (Св. Сава 1970: 60). У Савином *Житију* Симеон даје благослов свом народу на Савину молбу, док сам народ није присутан на Светој Гори. Благослов Симеона из житија више је у складу са монашким духом, што проистиче из основне намене Савиног житија,⁴ док је код Шантића подједнако важан и део који се односи на државу. И визија коју Свети Симеон објављује, видели смо, односи се на успон српске државе, за разлику од визија које се обликују у житију и које наговештавају Савину монашку делатност.

4 Оно је писано као ктиторско житије и чини увод у *Сћуденички житијик*. Дакле, намењено је пре свега монасима манастира Студенице.

Иако *Немања* не спада у најбоља Шантићева дела, ипак су у њему уочљиви неки од основних мотива који га као песника карактеришу. Поред светлости, јавља се и мотив зоре, као и пантеистички доживљај природе. Симеон умире у зору која најављује рађање светлости. Зора је време-пространство које је и у другим Шантићевим песмама везано за тријумф светлости и утеху природе:

Разгорела се зора на висини,
Широки пламен по гребену засја.
Устај и пођи! Тамо, у даљини,
Гдје пољем тече шум дрвља и класја,
У тамном лишћу гдје слатки плод руди,
Гдје свака биљка збори гласом тајним,
Тамо далеко од вреве и људи
Утјехе има болима бескрајним. („Зора“)⁵

Шантићев *Немања* у неколико пасажа истиче присуство Бога у природи, односно божанственост природе саме. Симеон: „И појте Њему, Оцу вјекова свије! / О тешко ономе, ко га познао није, / Јер он је свуда! У колу јасних планета, / У лету ноћи и у рођењу зоре! / На врховима клисура и дрвета! / О њему збори трава, цвијет и клас! / Приклоните ухо и његов чујте глас, / И у свом срцу носте га вијек цио!“ (Шантић 1927: 118). Овакво Симеоново обраћање проистиче из Доментијановог житија, у коме Симеон умирући изговара речи псалма „Све што дише нека хвали Господа“ (Доментијан 1988: 98), којим се позивају и свако биће и сва природа да славе Творца. Међутим, наведени стихови одговарају и Шантићевом доживљају природе као повлашћеног места Божјег откровења. Симеоновим речима блиски су стихови песме „Моја молитва“: „Кад у дну поља јутро ме затече, / Па чујем топло појање са грана, / И гледам како, преко родних

5 Сви наводи поезије Алексе Шантића су из Изабрана дјела Алексе Шантића, Свјетлост, Сарајево 1972, осим ако није другачије назначено.

страна, / Ријека покрај златних жита тече; / Ил када тихо по брдима плавим / Вечери миле блага црвен плане, / Ја у те часе, знам, Господа славим!“ („Моја молитва“, 1904). Реч је о поетском прихватању свеопштег сродства са свиме постојећим, а посебно са природом, које се обликује као лирски пантеизам, инспирисан религиозним слутњама, а артикулише као особена химна стварању и творевини. Хронотоп природе једна је од могућих веза Алексе Шантића са послератним модернизмом, у коме се природа доживљава као простор где се објављује Божји принцип и човеку наклоњена околина. Љубомир Симовић такав доживљај природе спаја управо са ликом Светог Саве, у песми „Свети Сава на Атосу“.⁶ Слика природе конституише се као простор за исказивање духовних и религиозних осећања. Тако се из хронотопа природе развија песнички пантеизам као особена форма поетске религиозности српских песника од романтизма до послератног модернизма.

Шантић религиозност гради на пантеистичком доживљају природе и осећању братства са свим људима света, а у супротности са посредованом, лицемерном вером високе цивилизације:

Будите свети!... Христову распећу
Ступајте смјерно на лицу са маском!
Славите оца с безбожном ласком,
Али ја с вама молити се нећу!
Молитва моја празан говор није,
Ни лажна кротост што пред крстом клечи;
Молитва моја није број ријечи,
Но освештани огањ што ме грије.

(„Моја молитва“)

Из овакве ситуације израста романтичарска фигура песника чија се индивидуалност сукобљава са својим савременицима и чија је религиозност

⁶ Из двора с длана очевог, Свети Сава / босоног оде кроз пелен и чкаљ. / Купином се храни, на камену спава, / маслачак му је светац, невен краљ („Свети Сава на Атосу“ – Симовић 1999).

унутрашња и искрена. Посебно је занимљив у том погледу сонет „Вјеруј и моли“. У њему се говор о сукобу индивидуе и притворних људи развија у својеврсни дијалог поетске и сакралне духовности.

Песма је испевана у дијалогској форми. Први катрен представља говор сакралних бића, док су други катрен и две терцине одговор песника:

Вјеруј и моли!... И пати и ћути!...
Је ли ти живот ко мутна ријека,
Знај, пошље њега на те слава чека
И вјечно царство и свијетли пути.

Да, ја вас чујем, апостоли свети,
Ал' моја душа да истину сазна,
Да види где је: бог, љубав, и казна,
Лута и блуди и у небо лети –

Куца и чека... Вапије и зове...
Но над њом само хладне магле плове,
Пуст, празан одјек враћа се са трона...

И уморена душа пада доли,
И док у праху гомила се моли,
У себи бога свог налази она.

(„Вјеруј и моли“)

У слици лета и пада наслућујемо обресе мита о Икару, а потенцирање жеље за знањем и индивидуалним подвигом асоцира на Фауста. Душа која тежи да спозна Бога и којој нису довољне догматске поставке, не добија одговор од неба па њена жудња остаје неуслишена. Међутим, после неуспеха она не постаје део људи који се беспоговорно моле, већ у самој себи налази свог Бога. Шантићев романтичарски индивидуализам овде досеже свој врхунац тако што прераста у романтичарски бунт тиме што саму своју душу проглашава за сопственог Бога: „у себи бога свог налази она“. Оваква песма представља изузетак у религиозности Алексе Шантића, који је

по свом опредељењу и сензибилитету изнад свега песник народа, и чија је вера, и кад се супротставља институционалним облицима религиозности, увек израз патријархалног хришћанства. У односу на целокупну Шантићеву поетику овде можемо говорити најпре о интериоризованој религиозности песничког искуства. Однос између сакралне и поетске духовности представља важну тему ове песме. Књижевноисторијски гледано, тема о жељи за знањем и индивидуалним опитом је стара, али у модерно доба добија посебну важност и стваралачку трансформацију. Песничко искуство двадесетог века имало је потребу да се одреди према другим облицима духовности, пре свега религиозности. Песник трага за интериоризованом религиозношћу која се осваја кроз процес слободне стваралачке игре поетске духовности. Станислав Винавер је жудео за песничком мистиком чија је битна одлика била њено самоодређење према традиционалној религиозности, посебно средњовековној („Преци усред даљине“ – Винавер 2014).⁷ Шантић је познавао традиционалне форме религиозности, али је истовремено имао жив осећај индивидуалног подвига богопознања, који је у својим највишим тренуцима достигао стање песничког аскетизма.

Код Шантића се романтичарски индивидуализам и бунт према хипокризији високе цивилизације развијају у веру која почива у срцу сваког човека, искрену и непатворену, и чији је храм саздан од самих људи. Реч је о опозицији између једноставне вере и вере коју проповедају фарисеји и трговци у храму: „Овдје нема храма; овдје нигда није / Зазвонило звоно празничкијех дана; Ал’ мени се чини преко ових страна / Да сам Господ ступа и благослов лије“ („Христов пут“). Бог се открива у природи своје земље, а његова црква налази се у срцу сваког човека: „Овдје нема храма. Ал’, света и чедна, / Ту у сваком срцу стоји црква једна, / Гдје се служи

⁷ Тумачење ове песме видети у Радуловић 2015.

служба праведна и чиста...“ Супротстављеност природног и урбаног развија се у опозицију између сeosког/невиног и градског/лицемерног: „О ви што се лажно молитe у храму, / Не идите амо! Остајте у сраму! / Јер ту гдје вас буде неће бити Христа!“

Природа је простор Божјег присуства, она је, посебно у песништву младог Шантића, место најприснијег односа са Творцем: „јер су зора, пролеће, гај и гора, природа уопште, само одсјај раја, знаци који човеку говоре о Богу и у његовој души буде сећање и осећање раја у којем је некад боравио и којем вазда хрли“ (Радуловић 2007: 57). Отуда је од већег значаја спознаја зрелог Шантића да је и сама природа пропадљива. Песма „Прољетне терцине“ садржи развијен опис рађања пролећа и буђења природе. Међутим, у завршним строфама долази до преокрета; у расту и зрелости већ је садржана клица пропадања. Шантић кроз парадокс: „црвоточина златна“ остварује слику свеопштег уништења. Реч је о апокалиптичном доживљају израженом поступком ироније. Оваква визија блиска је Лалићевим песмама о лету и растакању:

Пролеће пјева. Но док господ бдије
И на свом топлом срцу земљу стиска,
Ја видим како један црв се вије –

Гмиже и пузи и полако гриска,
Овдје по долу и ту по врхунцу,
Травке и цвијет корјења ниска –

Стабла и гране, заметак и трунцу
Сваку; и гвожђе, земљу и кам голи...
И видим гдје се гладан пење сунцу,

И црвоточина златна пада доли.

(„Прољетне терцине“)

У Шантићевом односу према природи видимо назнаке великих тема послератног модернизма остварених у поезији Миодрага Павловића и

Ивана В. Лалића. Реч је о препознавању „руже рђе“ (Лалић) у свему створеном и о задатку песништва да човеков свет сачува од свеопштег пропадања.

Један од основних жанрова Шантићеве поезије јесте молитва. Јавља се и као израз колективних осећања и као индивидуални чин. Важна карактеристика молитве као жанра, коју је она задржала од средњовековне канонизоване књижевности па све до модерних слободних варијација, јесте могућност да представља оквир за испољавање песникових индивидуалних стања, али и да буде глас колектива. Реч је о молитви као индивидуалном подвигу, молитви-аскези, и молитви као колективном чину, пастирској молитви. У Шантићевом песништву присутна су оба вида молитвеног говора. Леп пример опевања индивидуалне стрепње видимо у песми „Живот“ посвећеној Милану Ракићу: „Не дај ми, оче, земне прећи путе / Док плод смрти будем и да живим / Да пошље смрти будем и да живим / У другом жићу и вјерујем у те.“

Колективни, пастирски вид молитве далеко је присутнији од индивидуално-исповедне молитве. Шантићева молитва је често повезана са осећањем социјалне и националне неправде: „И крвљу својом прелићу све путе / Идући теби, и вјерујућ у те, / Ускрсли брата поништених људи!“ („Пред распећем“). Нису ретки тренуци у песништву Алексе Шантића где молитва спаја оба вида говора: подвижнички, кроз бригу о сопственој души, и пастирски, кроз бригу о народу коме се припада. Такве су молитве остварене у Немањи и песми „Једна ноћ деспота Ђурђа Бранковића“ која евоцира тему пада српске државе. Песма је испевана као фрагмент драмске слике, испод наслова дате су дидаскалије које описују место и време збивања радње;⁸ песма је остварена као солилоквиј деспота Ђурђа Бранковића. Мотив пада средњовековне српске државе обрађиван је и у послератном модернизму – поменимо

8 „Смедерево. Ноћ. Сам деспот сједи у својој соби.“

само Павловића („Оплакивање Смедерева“ – Павловић 2000) и Ивана В. Лалића („Смедерево“ – Лалић 1997а). Шантићева и Лалићева песма стварају сродну атмосферу: и у једној и у другој присутни су мотиви ноћи и ветра. У песми „Смедерево“ јављају се људи који „стражаре ноћу на тешким капијама“, док „град је на десној обали, ветар на левој“. Код Алексе Шантића деспот проговара док „кроз фијук нотњег вјетра ја чујем како кости / Србаља мојих прште у жваљи змије гладне“. Песма се завршава Ђурађовим опраштањем од живота и призивањем буђења нове зоре: „О, умри, грешни старче, кад с тобом среће није! / Можда са гробом твојим синуће зора света, / На чело српске мајке да златне вијенце свије.“

Шантића су из средњовековне историје привлачиле оне теме у којима су се сустицале индивидуалне драме јунака и национална судбина: Немањина смрт у манастиру, Свети Сава као српски пастир, пад српске државе. У обради тих тема он је наговестио неке поступке и приступе које су неговали песници послератног модернизма у обновљеном интересовању за средњовековну историју.

У Шантићевој песми „Стари игуман“ јавља се лик Светог Саве. Она спада у ред песама испеваних пред иконама, какве су у двадесетом веку неговали Јован Дучић, Милан Ракић, Станислав Винавер, да би са Васком Попом, Миодрагом Павловићем, Иваном В. Лалићем и Љубомиром Симовићем овај песнички мотив прерастао у поступак којим се успоставља веза са заборављеном прошлошћу сопствене традиције. У тренутку тешком по народну судбину, Шантићев игуман обраћа се икони Светог Саве са које му светац одговара пружајући поуку и утешење. У неповољним историјским околностима национална свест окреће се сопственим прецима, у овом случају своје пастиру. Шантић негује средњовековни доживљај народа као надземаљске заједнице између живих потомака и небеских предака, који заједно учествују у мистерији историје. Многи

песници послератног модернизма евоцирали су лик Светог Саве као митског заштитника заједнице, пре свега Васко Попа (*Усправна земља*, 1997) и Миодраг Павловић (*Светиојорски дани и ноћи*, 1987). Посебно блиска Шантићевом Светом Сави су Симовићева „Ходочашћа Светоме Сави“ (Симовић 1999), која се такође читају као молитва пред иконом: „Чуј нас, свети оче, који одјекујеш / од звона и клепала који траже спаса! / Кад ћеш нас чути, ако нас не чујеш / данас, кад немамо ни језика, ни гласа?“

Дакле, Шантићево окретање средњовековним темама и мотивима у последњим деценијама деветнаестог и првим деценијама прошлог века реафирмисано је кроз модернистичку обнову традиције старе српске књижевности у другој половини двадесетог века.

Када говоримо о средњовековним мотивима у поезији одређеног песника, морамо разматрати и религиозност која се у том делу конституише.

Тренуци када је Бог апсолутно одсутан означени су, од тумача, као инциденти у Шантићевом песништву. Међутим, постоје неколико песме, од којих је најважнија „Вече на шкољу“, где је Бог одсутан из човекове стварности. Иако фигура Творца који ћути или „можда спава“ у Шантићевој поезији може да се тумачи и социолошки, она има своје поетичко-онтолошке последице. Наиме, слика пука који се моли пред Господом чији се глас не чује, без обзира на то што Шантићева песма не поставља питање свесности пука о одсутности Бога, упућује нас на Ивана В. Лалића. Иако у Лалићевој поезији ћутање Творца има дубљи онтолошко-поетички смисао, оно са Шантићевим Богом има несумњиву сродност: у обе песме реч је о осећању присутности зла у свету и доживљају човекове беспомоћности. У Шантићевим песмама слика немог Бога представља гранично место његове поетске религиозности и израз је дубоке али пролазне сумње и искушења, док код Лалића то постаје основна ситуација из које

се заснива поетика блиска теодицеји, поетика која слави Бога и у Његовом одсуству, односно и онда „кад уста која питају ћуте“ („Писмо Џону Беримену на вест о његовој смрти“ – Лалић 1997б).

Песма „О, гдје си, Боже“ актуелизује мотив осмог дана стварања и одсуства Бога из историје. Осми дан стварања једна је од важних тема руских православних мислилаца, а представља и доминантан доживљај света у поезији српског послератног модернизма, поетички најпотпуније развијен код Ивана В. Лалића. У Шантићевој песми реч је о верујућем човеку који призива Господа и трага за Његовим присуством на земљи:

О, гдје си, Боже?... На овој планети
Куда те воде твоји пути свети?
Јеси ли тамо гдје пламови горе,
У славу твоју гдје се псалми хоре;
Гдјено ти тамјан и измирну пале
И тебе, бога, хоровима хвале;
Гдје звона славе час твога постања
И вјечну свјетлост твојега саздања?
(„О, гдје си, Боже?“)

Међутим, Божји одговор изостаје, Он је одсутан из простора у коме се креће лирски субјект. Шантићева песма не доводи у питање постојање Бога, она само измешта Његово бивствовање потпуно изван овог света, ситуира га доследно у оностраност: „Ал' заман питам, твога гласа нема, / Тек пусти ехо одговор ми спрема... / Ти, Боже, овдје међу нама ниси, / Царства су твога недогледни виси.“ После констатације о одсутности Бога, песма открива разлог Његовог одласка из света кроз сликање етички неправедне планете. Песнички поступак овде је вођен потребом за критиком друштва, док онтолошке консеквенце осмог дана стварања и осећање богонапуштености у историји остају у другом плану. Шантић слика земљу која је Бога прогнала и у којој царује неправда; песма је протест против таквог стања ствари:

Гријехом, ком је црни пако мета,
Прогна те, боже, та црна планета.
Ту тебе нема, јер ту љубав гоне;
Ту тебе нема, јер све у гријех тоне;
Ту тебе нема, јер ту цвиле слаби,
А тиран кличе и туђ хљебац граби;
Ту дрска воља фарисеја црни'
Истине твоје свето слово скврни;
Ту ланци звече, грми анатема, –
Не, тебе, боже, ту на земљи нема.

Концепција осмог дана стварања постаје онтолошки и поетички доследно разрађена тек у двадесетом веку, с израженом историјском свешћу модернизма. Међутим, Шантићева песма, заједно са фигуром одсутног Бога, садржи слике и идејне заметке оних тема и мотива који су у поетској религиозности Ивана В. Лалића и Миодрага Павловића заузимали важно место.

У односу према оностраности Шантићу је блиска и пародија, поступак који га повезује са модерном поезијом двадесетог века. У песми „Ми смо на по пута...“ Господ је представљен као трговац који у књигу дужника записује добра која је учинио: „Сваки тренутак среће што је за нас сјао, / Уз бескрајну љубав и очинску бригу, / Записо је господ у дебелу књигу...“ У рај се иде помало невољно: „ми смо на по пута уморни и свели, / И када би' могли, ми би' натраг хтјели...“ Сама могућност уласка у рај представљена је као куповина и грабеж, па и илузија која завршава у гробу: „Јер, ено, у рају многи мјесто грабе; / Хоћемо ли тамо, не можемо цабе: / Исплатимо оцу, скинимо тегобу, / Па онда без бриге спавајмо у – гробу...“ Ова песма представља варијацију мотива плеса смрти („Danse Macabre“): без обзира ко су били на земљи, сви људи завршавају исто. Међутим, по основном осећању Шантићева песма кореспондира са осећањем онтолошког апсурда који је у књижевности двадесетог века постао једна

од доминантних тема. Присутност оваквих поступака у песништву Алексе Шантића сведочи о његовој модерности и упућује на дубље испитивање веза између њега и великих песника модернизма.

Мотиви из средњовековне црквене књижевности у Шантићевој поезији не само да су присутни већ су и значајни за његову поетику, за његов доживљај егзистенције и песничку слику света. Такође, када посматрамо однос песника према средњовековној традицији, без обзира ком поетичком правцу или епохи они припадали, уочавамо присуство извесних сталних мотива (мотив храма, природе, иконе, Бога, светлости), који се код сваког песника развијају на различите, али довољно сродне начине да можемо говорити о типологији модерног песничког реактуелизовања средњовековља. Песништво Алексе Шантића остварује се у двоструком виду. С једне стране открива се његова блискост мотивима црквене средњовековне књижевности, док се, са друге, у његовом делу налазе мотиви који га повезују с песницима послератног модернизма.

Извори

- Шантић 1927: Алекса Шантић, *Драме*, Мостар: Књижара Пахер и Кисић.
- Шантић 1972: Изабрана дјела Алексе Шантића, Сарајево: Свјетлост.

Литература

- Винавер 2014: Станислав Винавер, *Евројска ноћ*. Прир. Гојко Тешић, Београд: Службени гласник.
- Константиновић 1983: Радомир Константиновић, *Биће и језик у искуству њеника српске културе двадесетог века 8*, Београд – Нови Сад: Просвета – Рад – Матица српска.
- Лалић 1997а: Иван В. Лалић, *Време, вајре, вршови*. Редакција и приређивање Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Лалић 1997б: Иван В. Лалић, *О делима љубави или Византија*. Редакција и приређивање Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Павловић 2000: Миодраг Павловић, *Извор*, Београд: Просвета.
- Радуловић 2015: Радуловић Марко, „Станислав Винавер и српсковизантијско наслеђе“, у: *Поезија и модерностичка мисао Станислава Винавера*, зборник радова. Уред. Предраг Петровић, Београд – Шабац: Институт за књижевност и уметност – Библиотека шабачка.
- Радуловић 2007: Радуловић Милан, „Искушења модернизације (рано песништво Алексе Шантића)“, у: *Раскршћа српског модернизма*, Београд – Фоча: Институт за књижевност и уметност – Православни богословски факултет.
- Свети Сава 1970: Свети Сава, „Живот Стефана Немање од Светог Саве“, у: *Стара српска књижевност I*. Предговор, избор и редакција др Драгољуб Павловић, Нови Сад – Београд: Матица српска – СКЗ.

- Симовић 1999: Љубомир Симовић, *Сабране песме I и II*, Београд: Стубови културе.
- Слијепчевић 1983: Перо Слијепчевић, „Алекса Шантић“, у: *Кришички радови Пере Слијепчевића*. Прир. Предраг Протић, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
- Стојковић 2015: Маја Стојковић, *Драмски јунак у књижевности српске модерне (1890–1918)*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, УРЛ <http://phaidrabg.bg.ac.rs/o:10553>
- Ђоровић 1975: Владимир Ђоровић, „Алекса Шантић“, у: *Кришtica у Скерлићево доба*. Прир. Драгиша Витошевић, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
- Шантић 1972a: *Изабрана дјела Алексе Шантића*. Књига V, Сарајево: Свјетлост.

Marko M. Radulović

MEDIEVAL TRADITION AND MODERNITY
IN ALEKSA ŠANTIĆ'S POETRY

Summary

This paper selected the analysis of the dramatic picture „Nemanja“ as its point of departure. We attempted to view this particular Šantić's work, insufficiently interpreted and not highly valued, as a narrative long poem, similar to the religious long poems of the 20th century. We explored the relationship between that work and the medieval hagiographies of St. Simeon. We stated that Šantić's dramatic picture relied on medieval texts, but that it also creatively modified them, according to the poet's subjective world view. We highlighted the basic motifs that constitute an important part of Šantić's poetics and tried to show how they connect with his other important poems. Subsequently, we

analysed Šantić's poems with medieval subjects and pointed out their potential influence on the poetry of postwar Modernism (Vasko Popa, Miodrag Pavlović, Ivan V. Lalić, and Ljubomir Simović) through the similarities in dealing with the fundamental motifs. These are primarily poems written with regard to icons, i.e. those who directly evoke the personage of medieval history. Then we discussed poems that do not contain any overt evocation of medieval motifs, but rather testify on the lyrical religiosity established in Šantić's work and corresponding to the poetics of old Serbian literature. These poems display the motifs of nature as a space of communication with God, the sunrise as a triumph of light over the darkness of life, the eighth day of creation and the absence of God from history. We viewed all these subjects of Šantić's poetry through a double prism: we explored its attitude towards the medieval experience of the world and its links with those poets of postwar Modernism who dealt with similar themes. We indicated the similarity between Šantić's and Simović's religious experience of nature. Subsequently, we established the link between Šantić's absent God and Lalić's figure of the mute Creator, i.e. a similar concept of the eighth day of creation and the god-abandonedness of history. We also pointed out some lyrical devices Šantić rarely used considering his relationship with the otherworldly – irony and paradox. We stated that a few of Šantić's poems hide that concept of ontological absurd which later became one of the dominant world experiences in 20th century literature. We concluded that the motifs from old Serbian literature and the medieval outlook, although not very common, are important for the entirety of Šantić poetics and that they establish this poet simultaneously as ancient and close to the poets of our postwar Modernism.

Keywords: old Serbian literature, postwar Modernism, Romanticism, nature, God, light, prayer.